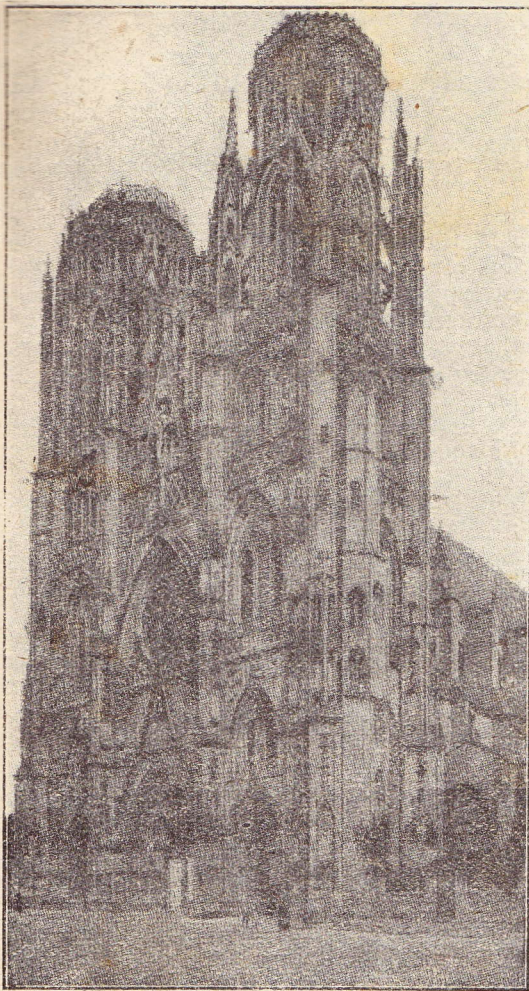

De St-Stephanus-Kathedraal te Toul.

ten einde alleen ons, Belgen, voor francs-tireurs te kunnen uitmaken.

Maar hier staan we met de getuigenissen van het officieel onderzoek.

Ja, ook hier riep al dit onschuldig bloed om wraak.

Maar 't scheen of het onrecht zegevieren zou.

De toestand van Frankrijk werd benard.

En toch, weldra zouden de Duitschers het ondervinden, dat zij niet overmachtig waren.

We hoorden dus, dat de beschikbare troepen uit het Oosten ijlings naar het Noorden moesten. Een offensief in de Ardennen was eveneens mislukt, en we zagén reeds vroeger, hoe de Franschen (het 5e leger), die naar de Samber trokken, om daar eveneens de Duitschers aan te vallen, terugtrokken.

We zijn nu waar we weer wezen moeten. We hebben de Deutsche legers zien optrekken door Luik, Brabant en Vlaanderen, en langs Namen en de Samber (het 1e en 2e leger).

Wij hebben het 3e leger (bevelhebber van Hausen) zien komen van Malmédy, langs Hoei naar Dinant, waar het strijd leverde met de

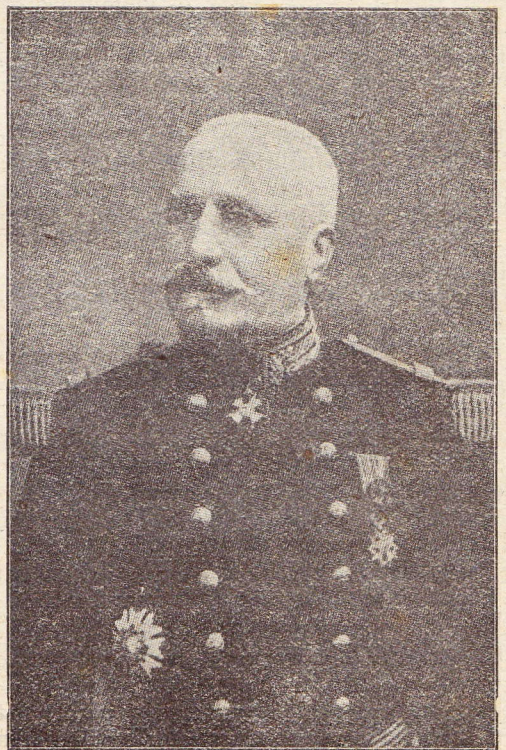
Franschen. Men herinnert zich, hoe de dag van 23 Augustus voor een massa-aanval aangewezen werd. Het 3^e leger moest weer bij Dinant worstelen.

Het 4^e leger (van Wurtemberg) streed tegen de Franschen bij Neufchâteau en de Semois, gelijk we vernamen in het verhaal over Luxemburg's martelingen. Den 23ⁿ Augustus sloeg het zijn tegenstander bij Paliseul-Neufchâteau en vervolgde hem.

Het 5^e leger van den kroonprins, door het groot-hertogdom Luxemburg optrekkend, had de Franche spervesting Longwy op zijn weg, doch ging ze aan beide zijden voorbij, terwijl zware artillerie ze uit Noord-Westelijke, achter een bosch gelegen stellingen beschoot. Maar 't leger zelf liet Longwy in den rug liggen en dreef de uit Verdun oprukkende Franschen terug.

Longwy verdedigde zich dapper. De burgerij ontruimde de bovenstad, die van de beschieting geweldig te lijden had. Maar de kracht van het Deutsche geschut was voor de wakkere bezetting een pijnlijke verrassing. Het regende granaten vijf dagen lang. Sommigen sloegen door de kasematten van drie verdiepingen. Longwy stond onder het bevel van kommandant Darche, die een garnizoen van 3.700 man had.

Na vijf dagen moest de veste zich overgeven (26 Augustus). Zij had slechts één bruikbaar kanon meer. Er waren honderd dooden en vierhonderd gewonden onder de bezetting. De bovenstad lag in puin.

Generaal de Castelnau.

De kroonprins eerde eerst den heldenmoed van den gouverneur en liet dezen zijn degen behouden. Had hij nadien spijt over zijn gebaar? Men nam den kommandant zijn degen weer af, bewerende, dat men onder de munitie dum-dum-kogels had gevonden.

Het 5^e leger zette zijn opmarsch voort, maar stuitte telkens op 't krachtdadig verzet van het 3^e Fransche leger (bevelhebber Ruffey), en liep eindelijk vast tegen Verdun. En hier lag nu de spil, waarrond de andere legers draaiden.

We zullen deze achtereenvolgens nagaan, tot ze een front Oost-West bereikten, van Verdun tot dicht voor Parijs, en beschouwen dus allereerst het 1^e, 2^e en 3^e leger, die we reeds volgden tot Charleroi en Tusschen-Samber-en-Maas.

XXXIX.

De terugtocht van de Samber. — Het Verdrag van Couillet. — De 250 Fransche tirailleurs van Haybes. — Het beleg van Givet.

Wij weten dus reeds, dat de Franschen aan Maas en Samber, en de Engelschen bij Bergen en Binche, voor het 1^e, 2^e en 3^e Duitsche leger moesten terugtrekken.

Te Charleroi zelf werd meer gebrand dan gevochten, maar de stad is ook nog een oogenblik met geweldige beschieting bedreigd geweest, misschien met vernietiging.

Bij den eersten intocht der Duitschers kwamen 42 burgers om. Tal van die ongelukkigen stierven in hun kelders door rook of vlammen.

Acht-en-twintig gewonden werden in de verschillende ambulancias verpleegd. De eerste die er binnengeleid werd, was een knaapje, in den arm getroffen.

De Duitschers vuurden op hen, die uit hun brandende huizen vluchtten. Enkelen sprongen uit angst in een regenput en verdronken.

Honderd-vijf-en-vijftig huizen brandden af op de leien en in de aanpalende straten. De schade beliep 20 millioen frank.

De Duitschers joegen burgers voor hun troepen en dreven hen met kolfslagen voort. Ze schoten in de straten, ook al bespeurden ze niets van de aanwezigheid der Franschen. Maar ze vreesden, dat de tegenstanders in de woningen verschanst waren.

Die 22^e Augustus was een vreeselijke dag. Er heerschte een onzekere toestand. Men vernam, dat op de gruishoopen (de terrils) van Couillet kanonnen naar de stad gericht waren.

De burgemeester en de raadsheer, advokaat Albert Dulait, besloten dan zich naar het Duitsche hoofdkwartier te begeven.

« De burgemeester verzocht me bij hem te komen, om voetstappen bij den Duitschen kommandant aan te wenden », vertelt de heer Dulait zelf in zijn werk « Remember ». « Wij besloten in de richting van Montignies te gaan, een witte vlag te laten zwaaien door dengene die zich naast mijn zoon aan het stuurrad zou plaatsen,

en een brief te schrijven voor den divisiegeneraal.

Aan zijn bureau gezeten, schreef de burgemeester, M. Devreux, den brief, waarvan de bewoordingen rijpelijk door ons overwogen werden.

De magistraat voegde er zeer gepast een bijzondere vermelding bij, hoe de stad Charleroi zich zeer liefdadig betoond had, bij een mijnramp in Duitschland, en sloot bij den brief er een andere van bedanking in, die de Deutsche konsul toen in naam van den keizer aan de stad had gestuurd.

Wij begaven ons in het salon. Op dit oogenblik kwam M. Emile Buisset, schepene van financiën, binnen. M. Devreux vroeg hem ons te vergezellen, en zonder aarzelen stemde hij toe.

Wij stuurden om een onzer vrienden, die heel goed Duitsch kende. 't Was M. Louis Smeysters, die, met den eenvoud welke hem kenmerkt, het verzoek om met ons mee te gaan inwilligde. Den vorigen avond was zijn huis afgebrand.

Wij vertrokken per auto, onder een koude bries. Het was half-zes 's morgens.

Wij bereikten Montignies-sur-Sambre. Het dorp was vernield. De afgebrande huizen, de verspreide meubelen en het krijtopschrift « Gute Leute » van zekere gespaarde huizen, duiden ons dadelijk den doortocht van het keizerlijk leger aan.

Het stadhuis, dat gedeeltelijk verwoest was, bood een beeld van wanorde. Een aan den hoek rechts van het dorp liep de eindelooze rij van het rustend Duitsche leger voort.

De auto stopte bruusk. Aan beide zijden voor het portier dreigde een revolver. Twee soldaten, een officier en een onder-officier, spraken ons woedend aan en geboden ons uit te stappen.

M. Smeysters verklaarde, hoe de burgemeester en eenige notabelen van Charleroi een boodschap voor den divisiegeneraal hadden en een onderhoud met hem verlangden.

Men antwoordde ons, dat wij niet voorbij konden, dat het leger in den slag was, dat wij daar niets te maken hadden en de burgers van Charleroi ellendingen waren, die op de troepen hadden geschoten.

De heer Smeysters stapte uit en drong aan. Juist om al die beschuldigingen wenschten de overheden van Charleroi het onderhoud.

De officier werd nog woedender, en zei, dat, zoo hij ons liet passeeren, wij niet levend zouden terugkeeren.

Toch bleven we aandringen, en brommend gaf de officier eindelijk een teeken, dat we door konden rijden.

Wij ondervonden, dat het toch een moeilijke onderneming was.

Elk oogenblik doemden schildwachten op, die ons met hun geweer bedreigden. Een soldaat sprong dan op de tree van de automobiël en riep de konvooiën toe plaats te maken.

Aldus geraakten we tot aan de kanaalbrug, tegenover het station van Couillet.

Onderwege hadden we het vreeselijk tooneel gezien van arme lieden, die met opgeheven handen voor hun brandende woning en als gevan-

Generaal A. von Klück.

genen der Duitschers om genade smeekten. Hier en daar lag het kadaver van een paard, en overal was het verwoesting en dood.

Aan de brug stond een sterke troepenmacht met verscheidene officieren.

Men liet ons stoppen. Weer vertelden we het doel van ons bezoek. Na een vrij korte wisseling van gedachten zette een der officieren zich met den revolver in de hand naast mijn zoon. Het was luitenant-adjudant von Hanneken, een groote, blonde kerel, wiens bevelen van de grootste grofheid getuigden.

Een auto met officieren en soldaten reed voor ons. Wij staken het kanaal over, dan den spoorweg en daarna sloegen we rechts den weg van Couillet in, waar alles afgebrand is, om ons plots links te wenden, door het hek van het park dat het kasteel Parentville, te Fiest-Haut (Couillet), omgaf.

Ik begreep, dat de generaal zijn hoofdkwartier op de terril gevestigd had.

De Duitse auto reed de buitengewoon sterke helling op en bleef te midden den weg staan.

De auto vertrok dadelijk weer, maar wij waren eensklaps in onze vaart gestoord en konden met moeite in beweging komen.

De Duitse officier verborg zijn ongeduld niet, vloekte tusschen de tanden en speelde zenuwachtig met zijn revolver.

Boven gekomen, stapten we voor het kasteel uit; op de binnenplaats zagen we ordonnansen dooreenwemelen. Wij volgden den officier tot bij de luchtbrug van Fiest-Haut, te midden van het kamp. Auto's, talrijke losse en ingespannen paarden, kaissons en massa's voetvolk namen de gansche terril in.

Voor de officieren was in 't midden een open ruimte overgelaten, en boven op de luchtbrug

bemerkten we een opper-officier, die, met een kaart in de hand, door een verrekijker den horizon waarnam.

Nu en dan herinnerden kanonslagen ons, in welken vreeselijken toestand wij verkeerden.

Von Hanneken meldde de komst van den burgemeester van Charleroi aan een opper-officier, die Fransch sprak en uitriep:

« Zoo, de burgemeester van Charleroi; gij zijt dus de burgemeester van Charleroi! Maar de bewoners van Charleroi hebben op onze troepen geschoten, mijnheer de burgemeester, en wat komt gij nu hier doen? »

De heer Devreux antwoordde, dat zulks een vergissing was en de bewoners vreedzame en weerlooze menschen waren en niet geschoten hadden.

« Als men op de troepen geschoten heeft », vervolgde hij, « kan het slechts in andere gemeenten geweest zijn, welke ge niet met Charleroi moet verwarren, hoofdplaats van een zeer bevolkt en nijverig arrondissement, waarvan de gemeenten zeer dicht bewoond zijn. »

De officier protesteerde. Hij wees naar de kaissons en zei:

« Zoo ge niet gekomen waart, kijk, de kanonnen zijn gereed. De stad Charleroi zal 50 miljoen frank moeten betalen. »

De burgemeester hief de armen op en riep uit:

« Dat is stoffelijk onmogelijk. De stad is klein en heeft zelf geen hulpbronnen. »

De overste, die op de luchtbrug gestaan had, kwam nu van de nauwe ijzeren trap en naderde de andere officieren.

Hij bezat een energiek gelaat; zilveren draden liepen door zijn baard.

De officier, die met ons gesproken had, deelde hem nu het doel van ons bezoek en het aangegeven bedrag mee.

Generaal von Bartfeld, want hij was het, antwoordde:

« De stad zal 10 miljoen betalen, en wat ik nog zeggen zal. »

Nu mengde onze vriend, de heer Buisset, zich ook in 't gesprek, en sprak op kordate wijze over den treurigen toestand der stedelijke geldmiddelen. Charleroi had groote lasten, weinige ontvangsten en leefde van leeningen.

Op dit oogenblik bracht een officier een telegram en overhandigde dit aan den generaal. Deze las het en, zich tot ons wendend, riep hij op theatrale toon uit:

« Mijnheer, een groote overwinning in Elzas! 40,000 Franschen gevangen genomen! Wij hebben alleen officieele berichten. »

Even heerschte stilte. Een officier liep onder de luchtbrug door, en onmiddellijk daarna hoorden we de hourra's der soldaten, die de zegepraal toejuichten.

Intusschen ging de heer Buisset voort met zijn uiteenzetting van Charleroi's armoede.

De generaal begon weer over de trouweloosheid der burgerij te spreken, en ik herhaalde toen, dat men te Charleroi niet op de Duitse troepen had geschoten.

Generaal von Bartfeld riep alsdan twee offi

cieren tot zich. Een van hen verzekerde opgewonden, dat men wel degelijk uit Charleroi op de troepen had geschoten. Hij wees de plaats op een kaart aan.

Ik antwoordde onmiddellijk, dat hij 't gebied van Dampremy toonde en Charleroi pas aan de brug van het Viadukt begon.

Hij werd driftig, maar ik herhaalde aan generaal von Bartfeld, dat men Charleroi toch niet verantwoordelijk kon stellen voor daden elders bedreven.

Burgemeester Devreux betoogde hetzelfde, maar de generaal zei:

« Mijnheer de burgemeester, de voornaamste stad moet altijd verantwoordelijk zijn! »

Dan voegde hij er bij:

« Ik zal mijn voorwaarden dikteeren. »

Hij ging naar een auto en dikteerde een officier, zijn sekretaris, het Verdrag van Couillet van 23 Augustus 1914.

« De stad Charleroi zal 10 miljoen betalen, à rato van 2 miljoen alle tien dagen. »

« Maar wij kunnen geen numerair vinden, de banken zijn gesloten », wierp een der onzen op.

« Men kan degelijke waarden geven. »

« Bijvoorbeeld, obligaties der Société de Burbach-Èsels? » vroeg ik.

« Neen, niet van nijverheidsondernemingen. In oorlogstijd is dat alles niets waard. Maar wel staatsakties, renten, titels van steden. »

« En wissels? »

« Ja », zei de generaal.

En hij liet dit in den tekst inlasschen.

Ik herademde, want nu zag ik toch een oplossing mogelijk.

Dan liet de generaal het stuk door den burgemeester teekenen. Dit vermeldde, dat Charleroi, voor 6 uur in den namiddag, leveren moest:

120 ton haver, 40 ton brood, 20 ton konserven en gerookt vleesch, 800 kgr. koffie, 800 kgr. zout, 100 kgr. suiker, 3 ton benzine, 50 liter glycerine.

Dat moest met bespannen wagens voor het stadhuis van Montigny-sur-Sambre aangevoerd worden.

Dan moest er ook gezorgd worden voor vijf auto's. Het verdrag eischte verder inlevering van alle wapens en munitie, in bezit der inwoners.

Eindelijk zou de stad, in vijf stortingen, **tien miljoen frank** betalen.

De eerste storting werd dien 23ⁿ Augustus, voor 6 uur in den namiddag, bepaald. Die sommen zouden op het stadhuis van Charleroi in ontvangst genomen worden.

Von Hanneken, vertelt de heer Dulait verder, kreeg bevel ons naar Charleroi te vergezellen.

Tot den heer Smeysters zei de generaal:

« Gij zult hier blijven. »

« Alles moet dus voor zes uur te Montigny-sur-Sambre zijn », waarschuwde de bevelhebber nogmaals. « Trouwens de kanonnen zijn op de stad Charleroi gericht. »

Louis Smeysters keek me doordringend aan. Ik ging tot bijhem en zei:

« Alles zal hier om 6 uur zijn! Moed, ik zal er wezen! »

« Gij zult mijn kinderen laten weten, dat ik van middag niet kom dineeren. »

En wij drukten elkaar innig de hand.

Von Hanneken gebod ons hem te volgen. Wij keerden naar de auto voor het kasteel van Parentville terug.

Von Hanneken zat naast den heer Devreux. Hij boog zich naar mij toe en zei:

« Ik moet te Charleroi het geld der Nationale Bank en der Post in beslag nemen. »

« Strasse frei! Strasse frei! » huilde von Hanneken naar de konvoien langs den weg, en men gehoorzaamde soms tegen den zin, zoodat de officier dreigend zijn revolver toonde.

Bij een braakliggend terrein, aan den weg van Gilly moesten wij uitstappen. Er stonden daar veel troepen.

Von Hanneken liet de auto door soldaten omringen en er een machinegeweer langs voor en een langs achter plaatsen. Hij stelde zich aan 't hoofd van een afdeeling mitrailleurs.

Men had een treurigen stoet van twintig geboeide mijnwerkers aangebracht, en dezen moesten nu voor het eerste machinegeweer stappen. Ik werd van voren gezet en zou den weg aanwijzen. Hij volgde mij te paard, en bij mijzelf moest ik wel zijn krijgshaftig en vreeselijk voorkomen erkennen. Aan den hoek van het plein riep de officier mij woedend toe:

« Als de burgers schieten, pas dan op, zwijnen! »

En hij liet deze woorden met een dreigend gebaar van zijn revolver vergezeld gaan.

Wat verder schreeuwde hij de heeren Devreux en Buisset, die in de auto gebleven waren, toe:

« Stelt u naast dezen heer! En gij, burgemeester, laat uw sjerp zien! »

De heeren Devreux en Buisset schreden naast mij voort, en zoo trokken we naar Charleroi.

Bij het kruispunt der rue Saint-Charles ontmoetten wij 24 aan elkaar gebonden burgers. De burgemeester van Montigny-sur-Sambre, heer Hilson, en de pastoor van het dorp, stapten voor hen uit.

De officier, die hen opleidde, had een onderhoud met von Hanneken, en dadelijk moesten de gevangenen zich bij de anderen voegen.

Wij bestegen de rue Saint-Charles, die geheel verlaten was. In de verte zagen we burgers een zijstraat invluchten.

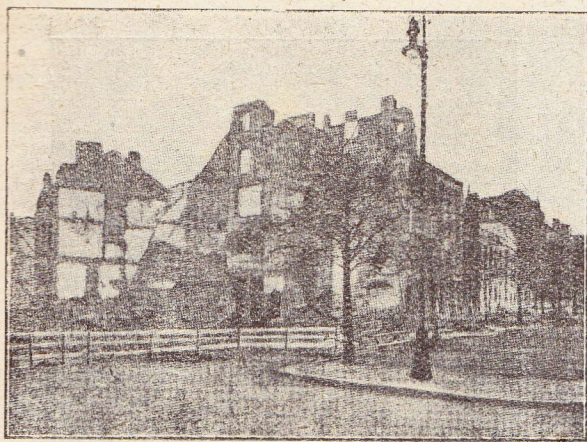
Aan het einde van de straat lag nog een Franse barrikade van steenen en aarde.

« Burgemeester, van middag moet dat allemaal opgeruimd zijn! » riep de officier.

Aan den hoek van de rue de la Science trad de deken Lablieux uit zijn pastorie. De officier gebod hem door een teeken zich bij ons te voegen, wat hij deed, met den dood in de ziel.

Wij bereikten het plein van de bovenstad. De soldaten bezetten het, batterijen hielden er stil, het detachement nam de voetpaden in. Wij zagen, hoe de heeren Falong en Robert Dulait ons zonder de minste aarzeling kwamen bijstaan.

Von Hanneken vroeg een zaal, om er de gij-

Verwoesting van den Boulevard Audent, te Charleroi.

zelaars te brengen. Dezen werden in de vestibule verzameld.

De officier wenschte nu, dat er een plakbrief opgesteld werd, ten einde een herhaling van de zoogenaamde wreedheden der burgers te voorkomen.

Hij dikteerde en ik schreef:

« Hij die een Duitsch soldaat wonden of neerschieten zal, wordt onmiddellijk gefusilleerd. »

Voeg er bij: « en zijn huis in brand gestoken », beval von Hanneken, zich over mij buigend.

Ik deed het.

Het was moeilijk een drukker te vinden, maar eenige trouwe stadhuisbedienden hielpen ons.

De officier eischte dan levensmiddelen voor de bewakingstroepen.

De heer Buisset moest nu, onder eskorte, naar de Nationale Bank gaan, en de heer Devreux naar de Post, om er zelf de inbeslagneming der gelden te doen, maar dit bracht niet veel op.

Von Hanneken zei tot mij:

« Gij zijt vrij, ten einde het noodige te verrichten voor de schatting. Wanneer komt ge terug? »

« Ik zal hier om twee uur zijn, om u in te lichten, zoodra ik mijn vrienden gezien heb », antwoordde ik.

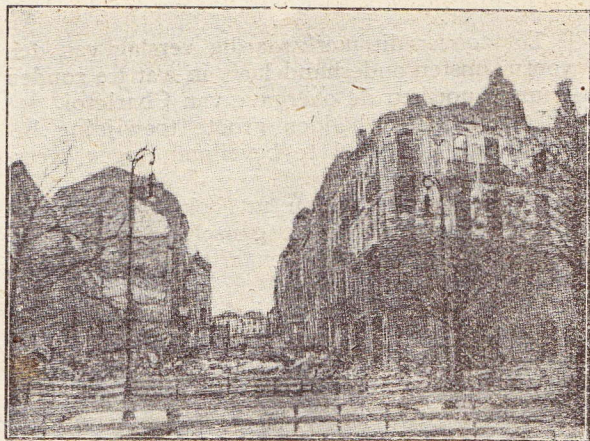
Terwijl de heeren Devreux, Buisset en Falong voor de rekvisities zouden zorgen — er waren er voor meer dan 200,000 frank —, ging ik naar huis.

Tot mijn vreugde zag ik, dat de gijzelaars eveneens mochten vertrekken. Verscheidenen riepen mij een woord van dank toe.

Het was nu ongeveer 10 uur in den voormiddag. Ik riep mijn vrienden en de bankbestuurders te mijnen samen. Een eerste vergadering werd om 11 uur, en een tweede, met alle belanghebbenden, om 3 uur gehouden.

Uit bescheidenheid zal ik over die onderhandelingen zwijgen, maar toch moet ik hier vermelden, hoe ik van mijn vrienden en de bankiers een medewerking en toewijding ontvond, die mij nooit uit het geheugen zullen gaan.

Een mijner vrienden, de heer Paul Dewandre, bracht mij in één keer de enorme som van 460

Charleroi: Verwoesting door de Duitschers in de Charles II-straat aangericht.

duizend frank, in titels van Belgische rente, terwijl de bankiers, onder elkander, zonder waarborg, een miljoen in specie verzamelden.

Om 2 uur kon ik von Hanneken zeggen, dat de schatting om 5 uur tot zijn beschikking zou zijn. Daar het moeilijk was de in natura geëischte goederen bijeen te krijgen, besloten we meer in rentetitels en specie, en minder in wissels, te betalen, hopen de dan ook matiging der rekvisitie te bekomen en de wissels van 10 op 20 dagen te kunnen brengen. Men rekende immers op een spoedigen terugkeer der Bondgenooten.

Om 5 uur 's avonds werd de oorlogsbelasting in een nieuw valies naar het stadhuis gedragen. Wij drongen aan op beveiliging van den handel en de nijverheid, en zulks werd nog bij het verdrag gewaarborgd.

Op dat oogenblik kwam een officier aan von Hanneken melden, dat er 1000 Franschen in een mijn van de Société des Charbonnages verdoken moesten zitten. Von Hanneken wees er ons op, dat het Duitsche leger hen moest halen.

Een oogenblik beheerschte ons hevige angst, maar weldra kon ik uit zekere bron melden, dat de zoogenaamde Fransche soldaten, niets anders dan mijnwerkers waren, die daar beneden beveiliging zochten tegen de gevaren der opervlakte.

Mijn zoon en de heer Legrand kregen dan bevel het personeel aan te zeggen, onmiddellijk naar boven te komen. Zij vertrokken in auto.

De heeren Devreux, Buisset en Falong hadden dus getracht de opgeëischte artikelen te verzamelen, en slaagden hier maar gedeeltelijk in. De Duitschers eischten het overige voor den volgende dag.

Na onderteekening der overeenkomst, rekwiereerde luit⁶ von Hanneken een auto, om hem terug te voeren, en mijn vriend Louis Durant bood de zijne aan. Ik vroeg nadrukkelijk, dat de heer Louis Smeysters onmiddellijk in vrijheid gesteld zou worden, hetgeen de officier mij beloofde. Deze keerde om 9 uur 's avonds in de stad terug.

Het overige van de belasting werd later in de algemeene oorlogsschatting begrepen. »

Tot zoover dit merkwaardig verslag van den voornaamsten onderhandelaar, in wat we zouden kunnen noemen de overgave van Charleroi.

De overheden hadden groote toewijding be- toond om hun stad te beveiligen tegen weer- wraak.

De Duitschers waren nu ook hier meester, zooals trouwens aan de gansche Samber-linie. Onstuimig trokken ze den aftrekkenden tegen- stander na.

We hebben vroeger, bij de beschrijving der gruwelen van Tamines, enz., gehoord, dat er wel hier en daar moorddadig gevochten is ge- worden, maar dat deze 'aktie, van de zijde der Franschen, alleen tot doel had, den terugtocht van het gros der legers te dekken.

Groote gevaren — we wezen er al op — dreig- den. De vijand rukte op uit het Noorden en het Oosten.

Tegen het 12^e regiment uit het Noorden bood men hardnekkigen weerstand. Ook aan de Oost- zijde ging het er bloedig toe. Een reeks van plaatselijke ontmoetingen volgde. Zeker, in ver- gelijking met de geweldige slagen, waren het slechts schermutselingen, maar ze hadden groote gevolgen.

En nog enkelen daarvan beschrijven we, om hun dramatische tooneelen nader toe te lichten.

Zoo woedde hevige strijd ook te Haybes, een Fransch dorpje op den Oostelijken oever der Maas, tusschen Vireux en Fumay, een gewich- tig punt. 't Was een der plaatsen waar een klein aantal Fransche tirailleurs een groote Deutsche macht ophield, ten einde den terugtocht zoo- veel mogelijk te dekken. Men stond verbaasd over den betoonden heldenmoed van een zoo ge- ringe groep — 250 man van 't 148^e regiment —, die zich offeren wilde, zoo 't moest, om de legers van Tusschen-Samber-en-Maas voor om- singeling te behoeden.

Hier toch was het gevaar dreigend. De Duit- schers van von Hausen poogden daar de Maas over te trekken, om bij Couvin de Franschen in de flank op 't lijf te vallen.

Op Maandag 24 Augustus, zeer vroeg, ver- schenen uhlanen in het zoo bevallige Haybes. Ze kwamen blijkbaar een verkenningstocht doen, want dadelijk keerden ze terug, en om 7 uur, dien zelfden morgen, stroomden de Duit- schers den weg van Wilherzie af, naar de val- lei. Kalm, glinsterend in de zomerzon, lag daar de Maas; op den anderen oever zag men niet de minste beweging; maar toch waren daar, in het hakhout, 250 Fransche tirailleurs van het 148^e regiment verborgen. Zij bemerkten wel den vijand, doch wachtten slechts de beste gelegen- heid af om hem te bestoken.

De eerste Deutsche kompagnie's betraden het dorp en uhlanen begaven zich naar het gemeen- tehuis. Eensklaps knalden schoten, en mannen rolden van hun paarden.

Wie waren de schuïters?

Men zag in der haast eenige douaniers en boschwachters naar den anderen oever overste- ken. Francs-tireurs dan?

Neen, in Frankrijk behoorden zoowel de boschwachters als de douaniers — die allen uni-

Generaal von Hausen.

form droegen — tot het leger. Maar wellicht hebben de Duitschers dit aangegrepen om hier op te treden, zooals we weldra zullen vernemen.

Men had eenige boeren om den maire ge- zonden. De boden keerden terug, met de bood- schap, dat de burgerlijke overheden dadelijk zouden komen.

« Wij moeten hun voorstellen niet meer hoo- ren! » kreet een opper-officier. « Het heele dorp is een nest van francs-tireurs, dat gebombar- deerd moet worden! »

De Duitschers verspreidden zich nu in het dorp, en daarop hadden de Franschen gewacht om te handelen. Mitrailleurs en machinegewe- ren zonden hun kogels en richtten groote ver- liezen in de Deutsche rijen aan. Ook tal van of- ficieren vielen. De vijand hilde en tierde, joeg de burgers, die hij ontwaarde, voor zich uit, en vormde zoo een schild.

Hun artillerie begon te bulderen. De Duit- schers waagden zich op een plaats waar bijna geen huizen meer stonden, alzoog nog een beter doelwit voor den tegenstander vormende.

De Franschen moesten scherpschutters zijn- want de burgers bleven ongedeerd, al vielen rond hen de soldaten bij trossen neer.

De Duitschers weken in de fabriek Baillot, die eerst door de Duitschers, maar dan door de Franschen beschoten werd. Dezen hadden een batterij opgesteld te Michetraque, op den weg naar Rocroy. Moorddadiger nog werd het vuur van den anderen oever. In het kasteelpark Cattoir sneuvelde een kolonel.

De Duitschers wilden naar de overzijde; maar er was geen brug. Detachementen pionniers snelden naar den oever. Ze werden weggemaaid, en vol angst vluchtten de overlevenden heen.

Officieren speurden naar die geheimzinnige

Generaal von Heeringen.

hoogten, op welke ze geen Franschman ontdekken konden, maar van waar, zonder verpoezen, de dood sloeg. Men schoot terug, in 't wilde weg, zonder eigenlijk doel.

De Duitschers stichtten brand. De hoeve van 't kasteel Cattoir, de eerste woningen gingen in vlammen op.

De generaal week van het kasteel naar een herberg, meenend daar veilig te zijn. Men voerde het lijk van den kolonel weg.

« Francs-tireurs! » schreeuwden de woest geworden soldaten tegen beter weten in.

De staf was woedend. Door een handvol mannen werden de Duitschers hier opgehouden, en zij moesten naar Couvin, om de terugtrekkende Franschen aan te grijpen, te omsingelen of te vernietigen.

De weerwraak op de burgers moest volgen.

De heer Jules Saulin hoorde kloppen. Hij deed open, bood brood en wijn aan, maar men schoot hem ongenadig neer.

Mevrouw Dromar werd met haar kinderen voor een bende soldaten gedreven. 't Regende kogels. Gelukkig kon zij met de haren in een gracht geraken en door zijstraatjes ontvluchten.

De heer Hamaide en zijn twee zonen vluchten door den hof hunner woning. De man slaakte plotseling een kreet. Een kogel had hem getroffen en op slag gedood. Wat verder viel een der zonen; hij was gewond. Zijn broeder sleurde hem naar een riool, en beiden bleven er gedurende drie dagen verborgen.

De rue Neuve en de place de la Charité stonden in lichte laaie. De bewoners vluchtten naar de bosschen, verdoken zich in de leigroeven.

Men hoorde kinderen schreien, vrouwen kermen, maar boven alles klonk het getier der brandstichters uit.

De mitrailleurs zwegen nu, want de avond viel. Maar daar staken twintig Fransche jagers den stroom over. De pastoor van 't dorp, heer Hubert, waarschuwde hen voor 't gevaar. Sergeant Brelin voerde deze patroelje aan. Hij antwoordde, dat ze allen 't gevaar kenden, maar zich wilden 'opofferen, zoo 't moest, om den vijand nog meer op te houden.

De legers ginds, tusschen Samber en Maas, mochten niet geslagen, niet gevangen genomen worden.

En de soldaten slopen door de straatjes en schoten vijanden neer; zij verloren 4 man, maar hielden vol, tot de munitie op was. Dan trokken ze zich terug. Sommigen zwommen de rivier over, anderen begaven zich Zuidelijk en overschreden de versperring.

Dinsdag 25 Augustus brak aan. De Franschen begonnen om 4 uur weer te schieten.

Ze kenden den toestand. Het aftrekkend leger was nu op 't gevaarlijke punt, waar de Duitschers, zoo ze bij Haybes over de Maas geraakten, het nog leelijk zouden havenen. Nog eenige uren volhouden, dan was 't grootste gevaar geweken.

En de Franschen weerden zich weer even dapper. Zij kozen vooral officieren uit. Wee dezen, die zich bloot gaf.

Om 2 uur in den namiddag verminderde het vuur. De compagnie van het 148^e regiment had haar taak volbracht. Het leger was ontsnapt. De mannen trokken nu op hun beurt af; nog bleef een achterhoede van 50 schutters, tot des avonds.

De 250 onversaagden hadden 1,500 Duitschers neergeveld.

In den nacht van 25 op 26 Augustus laaiden hoog twee brandstapels op. De Duitschers lieten hun dooden door het vuur verteren, een gedeelte bij de Briqueterie en een ander gedeelte in de fabriek Bayot.

In het kasteel Cattoir lagen 382 gewonden, waarvan er een 30-tal bezweken, die in het park begraven werden.

De Franschen hadden 22 dooden; de burgers begroeven hen. Onder de gesneuvelden was de hooger genoemde sergeant Brelin, op wien men het volgend briefje vond:

« Lieve Georges,

» Gij zult dit woord ontvangen, in geval ik gedood ben of bijna. Wees er zeker van, dat ik mijn plicht als Fransch soldaat vervuld en het vaandel van de 7e compagnie naar de eer gevoerd zal hebben. Waak over uw petekind, mijn Nenette; sta mijn vrouw in deze voor haar zoo smartelijke beproeving bij. Mijn laatste gedachte zal voor u drieën zijn. »

BRELIN,

van het 18e jagers.

Route de St-Germain, 35, à Pont-Marly
(Seine et Oise).

De generaals de Castelnau, Joffre, Pau.

Zoo werd op vele punten den aftocht gedekt. Die tegenslag moest door de Duitschers op de weerlooze bevolking gewroken worden.

De Duitschers hadden bij het kasteel Cattoir meer dan 400 burgers als gevangenen bijeengebracht. Er waren zoowel kinderen en vrouwen als mannen bij, en de beschuldigingsluidde, op de troepen te hebben gevuurd. Voor den vorm hielden de officieren een krijgsraad.

De heer pastoor Hubert verdedigde warm zijn parochianen. Men veroordeelde hem ter dood, maar hij ging voort met pleiten en vroeg om den generaal te mogen spreken.

Eindelijk zei men, dat hij zelf genade kreeg, maar de schuldigen hun lot moesten ondergaan.

Opnieuw trachtte de geestelijke te bewijzen, dat er geen schuldigen waren, dat alleen militairen de Duitschers hadden bestreden.

Benjamin Ferauge was het eerste slachtoffer. Zijn kind hing weenend om zijn hals, maar soldaten sleurden den vader mee, in een zaal van het kasteel.

Een kapitein riep den geestelijke en zei, dat iemand zijn ambt noodig had.

De militair bracht den pastoor in de zaal, waar Ferauge op dit oogenblik met de soldaten worstelde.

Hij was gereformeerd om een ongeval aan zijn been, maar was toch nog vrij sterk. Hij stootte de soldaten van zich af. Wanhoop en angst laaiden uit zijn blik.

Ferauge zag den priester.

« Niet waar, mijnheer pastoor, ik ben een gereformeerd soldaat! » riep de ongelukkige.

« Ik heb geen wapen; ik heb niet geschoten! Zeg hun, dat ik niet geschoten heb. »

« Werkelijk, mijne heeren, Benjamin Ferauge is een gereformeerd soldaat », sprak de heer Hubert. « Hij is een zeer kalme, zeer eerlijke man. Ik ben volstrekt overtuigd, dat hij de daad niet heeft kunnen bedrijven, waarvan gij hem beschuldigt. »

De rechters keken den priester spottend aan.

« Gij kunt roepen en krakeelen; trek er maar uit! Uw zaak is klaar! » zei hem een officier.

De worsteling van Ferauge was ten einde. De ongelukkige had geen kracht meer.

De soldaten grepen hem vast. Eenige officieren hadden over zijn lot beslist. De ongelukkige riep nog om genade, betoogde zijn onschuld, maar men trok hem buiten. En weldra klonk een schot.

Ferauge was vermoord.

Nog twee andere burgers ondergingen het zelfde lot.

Helaas, zij waren niet de eenige martelaars van Haybes.

Mevrouw Van de Venne-Collet zat met haar ouden vader en haar twee kinderen in den kelder. Rook vervulde het eng verblijf. De ademhaling werd moeilijk. De vrouw greep de hand van haar vader, die zoo koud was als ijs. Verstikking had den grijsaard gedood.

« Moeder, Suzanna verroert zich niet meer », zei intusschen het zoontje.

Ook het meisje was versmacht.

Mevrouw Van de Venne sleurde haar zoontje mee naar de gang. Maar waar kon haar moeder zijn? Zij riep haar; ze kwam buiten en zag daar haar moeder in een plas bloed liggen, getroffen door een granaatscherf.

Later vernam die arme vrouw, dat haar man als gevangene in Duitschland was gestorven.

Juliette Blondeau, 36 jaar oud, een lamme dame, werd door soldaten uit haar woning gesleurd en moest de karavaan gevangenen naar het kasteel volgen. Maar ze kon niet, smeekte om met rust gelaten te worden. Toch moest ze mee.

Fernand Despas zou haar dan op zijn rug nemen, doch de ongelukkige woog meer dan 100 kgr.; hij kon den te zwaren last niet torsen. Een medelijdend soldaat wilde hem bijstaan. Een onder-officier joeg de kolon voort en Juliette bleef op de straat; daar werd ze vermoord. Een officier toonde wat later het verkoolde lijk aan den pastoor en zei:

« 't Is 't lichaam van een vrouw, dat wij met petroleum overgoten en verbrand hebben. »

Is de weerlooze eerst afgemaakt geworden, of is ze in de vlammen omgekomen? Men weet het niet.

Bij het kasteel werd een oude dame door al die gewelddaden krankzinnig en riep:

« Ik ben Jeanne d'Arc! De Voorzienigheid stuurt mij om u te straffen! »

De soldaten trokken haar dan de kleeven van 't lichaam, duwden haar onder een pomp en begonnen met een borstel over haar lichaam te schuren. Toen de beulen daarvan ver-

moeid waren, moesten burgers hun barbaarsch werk overnemen. En schril klonken de wanhoopskreten der ongelukkige.

Een officier had de gevangenen verboden te spreken. Een van dezen zag een groep voorbijgaan en herkende zijn vrouw en dochters.

« Tot weerziens, Marie! Tot weerziens, mijn drie geliefden! » riep hij uit, als een laatste vaarwel.

Een salvo barstte los, en de ongelukkige man moest zijn ongehoorzaamheid met het leven boeten. Zijn vrouw viel in bezwijming en de kinderen wierpen zich huilend op hun vaders lijk.

De heer Servais werd, zonder de minste reden, tegen den kasteelmuur gefusilleerd.

De heer Mahaut zat in 't kasteel. Een soldaat verscheen er en zei:

« Men vraagt naa 't heer Mahaut. »

De geroepene volgde hem, werd tegen den muur van 't kasteel geduwd en vermoord.

Gevluchte personen slopen weer naar 't dorp. Ze meenden, dat de vijand weg was. Bij 't zicht der soldaten liepen ze terug, maar de Duitschers vuurden op hen, en zoo doodden ze nog een dertigtal inwoners.

De heer Lambert, gemeentesekretaris, zijn vrouw, zijn vier kinderen, alsook zijn schoonouders: mijnheer en mevrouw Simon, werden omgebracht, toen zij uit de leigroef Belle-Rose kwamen. De Duitschers dolven de acht lijken boven elkaar, in één put. Van de gansche familie bleef slechts één lid over.

Bij het kasteel Bizet verliet een moeder met haar kind een galerij, waar ze zich verscholen had. De vrouw zag een Duitscher en wilde terugkeeren, maar de ellendeling schoot haar onmeedoogend neer.

Niet ver van 't huis Despas vluchtten 3 vrouwen, die niet in het dorp thuis hoorden en zeer goed gekleed waren. De Duitschers vuurden op hen en troffen een der vrouwen alsook een kind, dat een andere droeg. De moeder was ongedeerd, maar richtte zich tot de Duitschers en riep:

« Doodt mij! »

De woestaards lachten en spotten en voldeden aan haar verzoek. Zoo geschieden daar dus drie moorden.

In een der galerijen van de leigroef Saint-Antoine waren een vijftigtal vrouwen en mannen verscholen. De Duitschers begrepen, dat er vluchtelingen waren, en joegen dezen schrik aan, door wagentjes in den put te slingeren. De ongelukkigen hadden weldra noch brood, noch water, en besloten eindelijk naar buiten te gaan. Toen ze aan den uitgang der leigroef kwamen, bemerkten ze, dat de soldaten deze met een houten schutting omgeven hadden.

En daar kwamen de kerels aangelopen, namen allen gevangen en ontlastten hen van geldbeurzen, zakuurwerken, juweelen, enz.

Dan leidden ze de groep naar het kasteel Bizet en scheidden daar de mannen van de vrouwen. De vrouwen moesten daarna naar het kasteel Cattoir.

De burgers van Cattoir moesten zekeren dag, op rijen van tien, op het grasperk gaan liggen, met het gelaat tegen den grond. Achter hen stonden machinegeweren, en men dreigde er mee te zullen schieten, zoo één hunner zich durfde verroeren. De vrouwen moesten nu voorbij deze rijen gaan; de soldaten zegden hun, dat al die burgers gemitailleerd waren. Eerst geloofden het de ontstelde echtgenooten en moeders, maar weldra begrepen ze de afschuwelijke grap. En wat hadden de woestaards een plezier!

Intusschen brandde bijna 't geheele dorp. 's Woensdags stond ook de kerk in brand.

De vermoorde burgers waren hier en daar in het veld begraven. In December daarop volgend zag men handen en voeten boven de aarde uitsteken. Vele slachtoffers waren door elkaar in een gracht geworpen, langs het eigendom Cattoir.

Het dorp Fépin, dat een kilometer van Haybes ligt, werd eveneens beschoten. Twintig huizen brandden er af en twee vrouwen kwamen om 't leven.

Zoo verging het deze dorpjes der Ardennen, en dan beweerde men, dat de Duitschers in Noord-Frankrijk geen gruwelen bedreven hadden!

Te Sommeilles, dat nog slechts een puinhoop was, in brand gestoken door het 151^e infanterieregiment, vond men in een kelder, te midden van gestold bloed, de lijken van de echtgenooten Adnot, mevrouw X... en haar vier kinderen, oud 11, 5, 4 en 1 1/2 jaar. Mevrouw X... was vreeselijk verminkt, evenals het meisje. De heer Adnot was doodgeschoten, de knaap de keel overgesneden.

Gevoelt men zich niet beschaamd, als mensch, bij 't vernemen van zulke daden, door menschen bedreven?

Een andere episode, die we niet onvermeld kunnen laten in de geschiedenis van den terugtocht van Tusschen-Samber-en-Maas, is het beleg van Givet, of beter gezegd, van het fort Charlemont, dat op een rots gebouwd was.

Den 28ⁿ Augustus begonnen de Deutsche batterijen deze oude Fransche vesting, die feitelijk maar alleen diende als kazerne voor het klein garnizoen, te beschieten. Men had niets gedaan om het fort in staat van tegenweer te stellen, ten minste voor zoo'n aanval toch niet.

De vestingwerken van Givet waren ontmanteld. Batterijen boven Heer geplaatst, anderen bij Vadelée en Gochessé, en zelfs Oostenrijksche Skoda-mortieren, braakten gedurende drie dagen en drie nachten al hun schroot uit op de begeepte plaats, waar 3.000 Franschen bevel gekregen hadden tot het uiterste stand te houden, maar slechts over kleine stukken beschikten.

Tauben vlogen over het fort, en één ervan werd hij bij Agimont neergeschoten, zonder dat het uitgemaakt is of dit het werk was der kanonniers van Givet of der mitrailleurs van Onhayé. De twee vliegeniers bezweken, eenige uren na hun val, aan hun wonden.

De bezetting van het fort zat vrij veilig in de kasematten der rotsen. Boven en rond hen woedde een vreeselijk orkaan. Het kruitmaga-
zijn sprong in de lucht, de woning van den
kommandant stortte in, de granaten sloegen ge-
weldige trechters in de hellingen of verwekten
in de Maas totenhooge geisers.

De Duitschers moeten gemeend hebben voor
een moderne vesting te slaan, te oordeelen naar
den overvloed der manifeste er aan verspild.

En toen Givet zich moest overgeven, waren
— slechts 30 soldaten gewond of gedood. Eenige
honderden strijders ontsnapten nog; de over-
igen werden gevangen genomen.

Maar de achterevoigende troepen hadden zich
niet door dit fort laten ophouden; zij rukten
verder en lieten aan andere troepen de zorg der
belegering over.

Charlemont zag er na dit oorlogsfeit natuur-
lijk vreeselijk uit, en voor het eerst zag de be-
volking de geweldige sporen der Deutsche artil-
lerie.

Den 2ⁿ September liep het front van voor Ant-
werpen langs Aalst, de Scheldevallei, Rijsel,
Lens, Arras, Amiens, Beauvais, Clermont,
Creil, Soissons, Vouziers, voor Verdun, Pont-à-
Mousson, Lunéville, St-Dié, Belfort.

Maar nog grooter zou de voortgang worden.

Eerst dienen we echter, om een overzicht der
gansche linie te hebben, de Engelschen in hun
terugtocht te volgen.

XXXX.

DE VELDSLAC VAN BERGEN.

**De Engelschen te Bergen. — Deutsche wreedhe-
den in het Centrum. — De terugtocht der
Engelschen begint.**

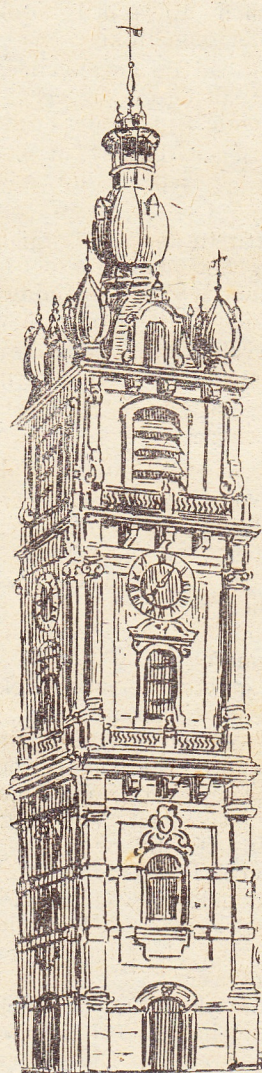
We hebben, tijdens den eersten uitval van
Antwerpen, gezien dat deze beweging diende
om de aftrekkende legers der Bondgenooten, die
aan de Samber voor de overmacht der Duitschers
wijken moesten, te ontlasten.

De linkerflank der Bondgenooten werd inge-
nomen door de Engelschen, en dezen namen
deel aan wat men in de geschiedenis van den
grooten oorlog noemt: « De Veldslag van Ber-
gen » (Mons).

Wij willen dien Veldslag uitvoerig beschrij-
ven, alvorens wij de terugtocht in Frankrijk,
naar de Marne toe, volgen.

De oude stad Bergen, die 27,000 inwoners
telt, is gebouwd aan den voet en op de helling
van een heuvel, aan welken zij haar naam ont-
leent. Ze ontstond rond de abdij in 't jaar 650
of omstreeks dien tijd, door de Heilige Waudru,
dochter van een Henegouwschen graaf, gesticht.
Bij deze abdij verrees een kasteel, en hieromheen
bouwde men woningen.

In de XVe eeuw kwam Bergen tot grooten
bloei, en uit dien gulden tijd dagteekenen mo-

Het Belfort van Bergen.

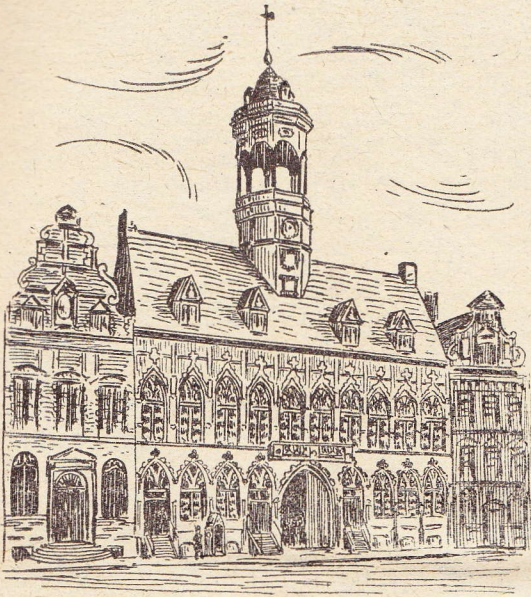
numenten, zooals het sierlijk stadhuis en de in-
drukwekkende hoofdkerk.

Zoo dicht bij de Fransche grens gelegen, kon
het wel niet anders of Bergen was het tooneel
van heel wat krijgsbedrijven. De geschiedenis
herhaalt zich. En weer moest deze plaats ge-
noemd worden in 't geschiedenisboek der laatste
oorlogsfeiten.

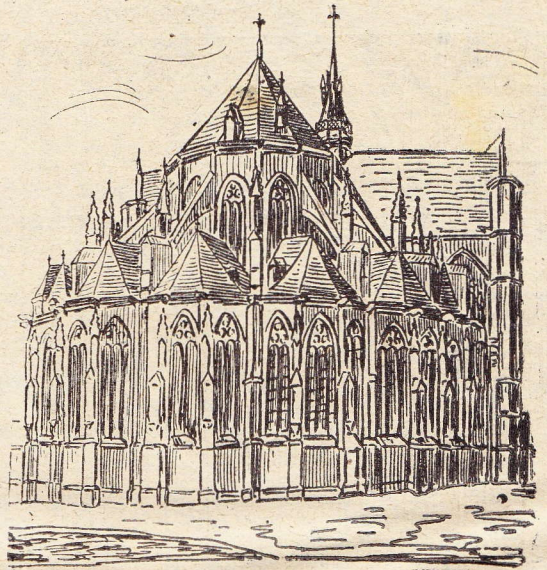
Bergen, ofschoon de hoofdplaats der nijvere
Borinage, was zelf een rustig stedeke, zonder
veel nijverheid. Maar in Augustus 1914 werd
het natuurlijk ook, evenals 't kleinste dorpje uit
ons land, opgeschrikt, eerst door de oorlogsge-
ruchten, dan door het stellig nieuws, dat België
voor zijn vrijheid en recht in 't strijdperk moest
treden.

Het zag zijn jagers vertrekken, zooals wij het
hiervoren reeds vernamen, en zelf bleef het ver-
van 't oorlogstoneel af, tot rond 18 Augustus
onrustbarende geruchten de ronde deden.

Dien dag waarschuwde de burgemeester van
Bergen de bevolking, zich van allen strijd te ont-

Het stadhuis van Bergen.

De Hoofdkerk van Bergen.

houden, zoo de vijand zich in de omgeving der stad vertoonen moest. Indien soldaten woningen betrokken, om zich van daaruit te verdedigen, zouden de burgers verstandig doen, deze te verlaten, om geen aanleiding te geven tot beschuldigingen, dat zij geschoten hadden.

Den 19ⁿ Augustus werden de bewoners verzocht hun wapens in te leveren.

Den 20ⁿ Augustus, om 11 uur 's morgens, ontbond kolonel Busine, overste der burgerwacht, dit korps, dat de wapens en uniformen in een kazerne inleverde. In den namiddag werden de burelen van den Staf, op 't stadhuis, gesloten.

En den 21ⁿ Augustus, eindelijk, juichte men te Bergen geestdriftig de Engelsche troepenafdeelingen toe, die door de stad trokken, terwijl men aan den gevel van het stadhuis de Engelsche en Fransche vlaggen naast de onze heeschte.

Den 22ⁿ Augustus — een Zaterdag — namen de Engelsche legers (het 1e en 2e korps) hun stellingen in.

Generaal French had zijn hoofdkwartier te Le Cateau en vestigde zijn kommando-post te Bavai. Hij koos tot verdedigingslinie het kanaal van Condé naar Bergen en het eerste deel van het kanaal van 't centrum van Bergen tot Obourg.

De bewoners van Bergen en der omliggende dorpen waren vol goeden moed en overtuigd, dat er den vijand een flinke nederlaag te wachten stond. Wat kende men ook van den toestand? Generaal French zelf vertelt, hoe optimistisch hij toen gestemd was.

De burgers deelden hier brood, vleesch, chocolade, sigaren, enz., aan de Engelschen uit, en tusschen dezen en de Borains heerschte de beste verstandhouding.

Te Frameries, bijvoorbeeld, kon men des avonds geen flesch bier, beschuit, tablet chocolade of ei meer ontdekken. Men had alles weg-

gegeven. En de meisjes vroegen, op hun beurt, om « souvenirs » en lachten en scherpten, en niemand vermoedde welk een drama zich weldra in dit Henegouwsch land afspelen zou.

De Engelschen deden echter meer dan babbel en grapjes maken. 't Zou bittere ernst worden, en daarom legden ze stellingen aan, richtten barrikaden op, tot aan de toegangen van de hoofdplaats zelf, zooals aan de rue du Parc, waar twaalf geweldige bobijnen metaaldraad in korten tijd als een veste verzezen, aan de avenue de Bertaimont, waar wagens met steenen geladen en olmentronken den weg afsloten, en eindelijk aan de rue du Frieu, waar men prikkeldraad tusschen de boomen vlocht.

Intusschen waren de ruitery en afdeelingen wielrijders al verder getrokken en verkenden ze het land tot aan Soignies.

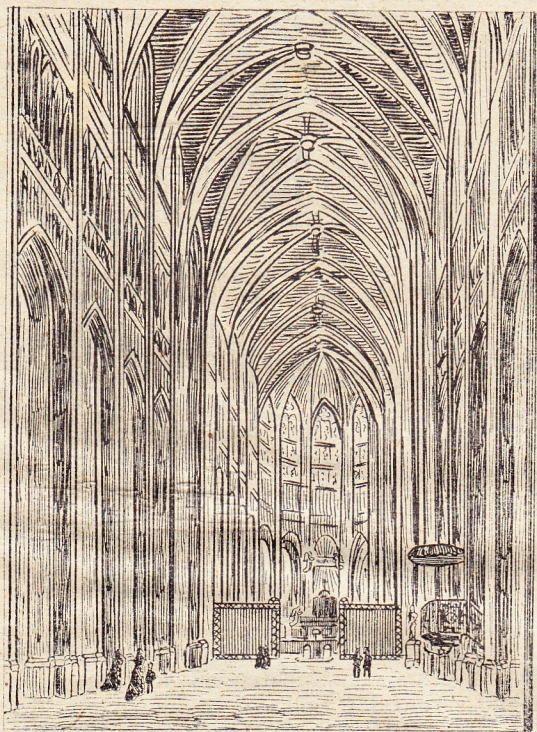
Den 22ⁿ Augustus (Zaterdag) hadden hier en daar al schermutselingen en botsingen plaats, waarbij het hevig toeging.

We hebben gehoord, hoe de Duitschers het verdrag van Couillet sloten. Dit ging nog betrekkelijk vreedzaam, als men hun houding vergelijkt, bijvoorbeeld, in de omgeving der stad Binche.

De 5^e ruitery-brigade van generaal Sir Philip Chetwode had Binche bezet en deed patroeltochten, samen met eenige schadrons van generaal Allenby, tot Soignies.

Op Zondag 23 Augustus bezette de vijand echter Binche, en de bewoners zagen het 7e reservekorps van generaal von Zwehl er binnen trekken. Deze troepen deden geforceerde marchen. Ze moesten Maubeuge belegeren.

Péronnes-lez-Binche vooral moest het ontgel-den. Er was in deze omgeving hardnekkig gevochten. Honderd-vijftig Engelschen barrikadeerden de brug der « Princesse », tegenover de suikerfabriek van Péronnes, en andere Engelschen verspreidden zich naar Trivières en Sint Vaast.

Zicht in de Hoofdkerk van Bergen.

Het Deutsche leger naderde van dit laatste dorp en zijn kommandant vestigde zich op het kasteel Marcq, op den weg Nijvel-Bray. Het beschikte over 50 stuks geschut, dat een hevig vuur opende op de Engelsche batterijen te Trivières, alsook in het bosch van Strépy.

De Engelschen werden zich dapper, al stonden ze tegenover 6.000 man, doch moesten ten slotte toch terug. Er hadden nog schermutselingen plaats, zooals bij het bosch van Beaulieu, en uren lang bulderden de kanonnen, zodat er vrij veel mannen vielen, vooral aan de zijde der aanvallers.

Péronnes-lez-Binche had van de beschieting weinig geleden. Maar na het vertrek der Engelschen begon de Deutsche weerwraak, en de reden er van was natuurlijk: «De burgers hebben geschoten!»

Bij hun intocht doodden de vijanden eenige burgers en staken de hoeven van den heer A. Gravis, burgemeester, van den heer Jaubert en van de weduwe Decat in brand; daarna het kasteel van den heer Leon Gravis, broeder van den burgemeester.

Acht-en-zestig woningen, schuren met graan gevuld en stallen gingen ook in de vlammen op.

Een oogenblik schenen de Duitschers er aan gedacht te hebben de kerk te vernielen. Ze hadden reeds een aantal stoelen stuk geslagen en dezen met stroo opgestapeld.

Dan roofden zij het kasgeld van het postkantoor en dwongen den bestuurder, heer Bonnier, hen naar den burgemeester te geleiden, maar onderweg kon de ambtenaar vluchten en zich dan in een oven verstoppert.

De soldaten trokken naar den heer Alphonse Gravis, burgemeester, oud-volksvertegenwoordiger van het arrondissement Soignies. Deze werd in het dorp en in het gansche gewest zeer geacht. Hij was toen 55 jaar oud.

Niet ver van zijn woning lag een in het gevecht gesneuveld Duitsch officier, en dat verwekte de woede der Duitschers.

De heer Gravis zat met Leon Beuse, zijn twintigjarigen knecht, in den kelder. Met geweld joeg men hem er uit. Eerst moest de burgemeester zijn brandkast openen; de soldaten leedigen ze bijna geheel, waarna de woestaards het gansche huis doorzochten. Dadelijk togen de plundersaars aan 't werk, stalen er wijn, linnen, kleederen, zilverwerk, enz.

De magistraat en zijn knecht werden naar het gemeentehuis geleid. De sekretaris moest de deur openen en dan een wagen met twee paarden halen. Het voertuig reed vooraan. De burgemeester en zijn knecht ontvingen nu bevel de door de burgerij ingeleverde wapens uit het gebouw te halen en op den wagen te laden. Stapten zij niet snel genoeg, dan kregen de weerloozen slagen, stampen en stooten.

Een auto naderde en voerde eenige officieren aan. Dezen beraadslaagden even en veroordeelden den burgemeester en zijn knecht ter dood.

De heer Gravis had op zijn eerewoord verklaard, dat hij geen schuld had aan den dood van den Duitschen officier, die getroffen was door de kogels van Engelsche soldaten, welke in een naburige weide verdoken zaten.

De magistraat vroeg een tolk, ten einde nogmaals de onschuld van zichzelf en van zijn dienaar te bewijzen. Men antwoordde hem met een paar slagen.

De officieren geboden den magistraat en zijn lotgenoot de jas uit te trekken. Dan bonden soldaten hen een rooden zakdoek voor de oogen. Een dubbel salvo klonk, en de moord was voltrokken. De beide lichamen vielen voor het portaal van het gemeentehuis neer.

Deze misdaad geschiedde den 24^{en} Augustus, om 3 u. 15, in den namiddag.

De twee lijken moesten daar gedurende vier-en-twintig uur tentoongesteld blijven.

Intusschen hielden de woestelingen slemppartijen met den gestolen wijn.

't Waren, helaas, de eenige slachtoffers niet! Twee-werklieden, die van Sint-Vaast en Trivières kwamen, werden gefusilleerd.

De heer Emile Marchand, landbouwer, en zijn zoon, alsook de heer François Bailly, ondergingen het zelfde lot.

Mannen en vrouwen werden uit hun huis gejaagd en gescheiden. De vrouwen en de kinderen moesten in een weide blijven; aan 150 man werd geboden zich naar Haine-Saint-Paul te begeven, waar men hen in een klein huis opeenhoopte. Tachtig burgers werden naar Haine-St-Pierre geleid en er in een school gevangen gehouden.

Intusschen konden de soldaten ongestoord plunderen, en toen de angstige bevolking eindelijk bevrijd werd en naar het dorp terugkeerde, bevond ze dat er vele woningen in asch

De heer Alphonse Gravis.

waren gelegd en heel wat bezittingen geroofd.

Talrijke troepen Duitsche soldaten stroomden aan over de wegen van Ath, Soignies en Nijvel. Een afdeeling Fransche territorialen, die bij Barry en Maulde, tusschen Leuze en Doornik, vier uren lang dapper hadden gestreden, moesten voor de overmacht wijken, zoodat de vijand den 23^{en} Augustus (Zondag) de buitenwijken van Doornik bezetten kon. En nu zou het Engelsche leger den vollen storm moeten weerstaan.

's Zondags was het de groote dag op alle punten.

Na de gevechten bij Péronnes-lez-Binche en Sint-Vaast rukten de Duitschers verder. Steeds stootten zij op afdeelingen Engelschen. Te Bray en Villers-Saint-Ghislain werd slechts kort gevechten, maar bij Saint-Symphorien zouden onze Bondgenooten hevigen weerstand bieden. Zij stelden een batterij op in het Bois-de-Mons en een groep voetvolk verschanste zich in de groeven van Spiennes. Allen verschoolen zich in het dorp Saint-Symphorien zelf, en, toen de Duitschers om 1 u. 30 hier binnenstormden, werden ze op hevig geweervuur onthaald. De kanonnen van Bois-du-Mons schoten naar de oprukkende hulptroepen. De bevolking verdook zich in de kelders. In alle straten en stegen flooten de kogels. Vele Duitschers vielen neer, maar men nam ze op en droeg hen in een door platen beschermde wagen.

De vijand bombardeerde terug en richtte zijn vuur naar het Bois-de-Mons en den weg van Harmignies. Dan zond hij zijn infanterie in een flankbeweging uit, om de batterij stormenderhand te nemen.

Ook aan de « Route de Harmignies » kwam nu het schroot der Engelschen, en 't vuur werd aldus langs twee zijden op de Duitsche troepen gericht, welke groote verliezen leden. Uren lang duurde de strijd, die ten langen laatste zich tot gevechten met de bajonet ontwikkelde.

Op andere punten ging het er al even geweldig, zooals te Obourg, waar het Centrum-kanaal een bocht vormt en deze daardoor een voor de Engelschen gevaarlijke plaats was.

Al vroeg kwam er een voorbereiding der Duitsche artillerie. De Duitschers staken te Ville-sur-Haine het gemeentehuis en de school in

brand, uit wraak, omdat de brug van de vaart vernield was.

Om 8 uur 's morgens volgde de eerste voetvolk-aanval, die afgeslagen werd. Om 9 uur bestormden vier bataljons van het 84^e Sleeswijk-sche regiment (9e korps) de brug van Nimy. Maar een kompagnie « Royal Fusiliers » (kapitein Ashburner) en de mitrailleurs van luitenant Dease deden hen afdeinen.

Bij Obourg offerde zich een detachement op, en kapitein Ray viel er aan de brug. Toen deze laatsten terug moesten, bleef er nog één enkele man over om hen te beschermen. Hij schoot zonder ophouden, werd zelf gewond, maar hield nog vol tot hij uitgeput neerzeeg. Eenige burgers droegen hem haastig in het station en verzorgden hem, maar Duitschers sprongen binnen en maakten den weerlooze met de bajonet af.

De woestelingen staken dan het kasteel van graaf de Goussencourt, de spinnerij Van Hoe gaerden en een aantal huizen in brand.

Bij Nimy duurde de weerstand nog voort. Een derde bestorming was veel heviger dan beide voorgaande.

Van alle wegen, uit elk boschje rukten de rangen aan; 't werd ook hier een strijd van man tegen man, een gruwelijke worsteling op leven en dood. De kompagnie van majoor Abell verloor zijn chef, kapitein Knowles, den 2^e luitenant Henstock en een derde der manschappen. Allen lagen dood of stervend in het bloederig slijk. Van achter denneboomen tikten de Duitsche mitrailleurs naar de Engelsche versterkingen, welke aanrukten. Het 4e Middlesex liet hier 15 officieren en 353 soldaten.

Bij sluis V, even verder (Wartons), aan de brug Nimy-Maizières, moest hetzelfde 4e Middlesex alle krachten inspannen. De Royal Fusiliers van Hyon, ter hulp gesneld, vochten al met even groote doodsverachting. Kapitein Rey sneuvelde en kapitein Glass werd ernstig gewond. Wat meer rechts wilden de Gordons niet wijken, al leden ze zwaar.

Van meerdere punten schoot de vijandelijke artillerie. Luitenant Atub bleef alleen van zijn sekte over. Hij hoorde het bevel tot den terugtocht en zag luitenant Dease, der mitrailleurs, die vijfmaal gewond was. Hij nam hem in zijn armen en droeg hem over een strook van tweehonderd meter, dwars door een afschuwelijk machinegeweervuur, in een veilige plaats, waar de al te zwaar getroffen echter weldra overleed.

't Was half-drie toen de Royal Fusiliers en de 4^e Middlesex het dorp Nimy en omgeving moesten opgeven.

De Duitschers stormden als razenden het dorp binnen, dat al veel van de beschieting geleden had. In een oogwenk stonden overal huizen in brand. Met kolfslagen of bajonetsteken maakten de woeste overweldigers gewonde Engelsche soldaten af. Huilend, tierend en vloekend beukten ze deuren en ramen in, en in 't blinde weg vermoordden ze de burgers die hen onder de hand vielen.

Vader Gehin en de moeder met haar twee

dochteren, Jules Fontaine, Léon Lanscelot, Jules Leblanc, Armand Cambier, Alexandre Gurnet, en nog zoovele anderen, lagen weldra dood neer.

Zekere Hellenemot kreeg een bajonetsteek in het oog; de 61-jarige ingenieur G. Jopart verstikte in een kelder; vrouwen en meisjes, als de weduwe Deverchin, mevrouw Moutier, Estelle Namur, Félicie Grégoire, vonden evenmin genade.

Duitschers, voorzien van een band van het Rode Kruis, bleven tot 's avonds toe brand stichten, en Nimy was het schouwspel der gruwelijkste schrikaanjanging.

De Engelschen trokken kalm terug, schoten nog van achter telefoonpalen, uit deuren, gangen of andere dekkingsplaatsen.

De Duitschers vormden ook hier een schild van weerloozen, joegen of sleurden mannen, vrouwen en kinderen uit hun woningen, verschansten er zich achter en vervolgden zoo hun weg naar Bergen.

Nabij de stad, aan de rue de Nimy, werden vrouwen en kinderen van de mannen gescheiden; ze weenden, kloegen, jammerden, maar de burgers moesten voort, de stad Bergen binnen, om de helden te beschermen...

Op dat punt lagen een twintigtal Engelsche soldaten, gereed om te schieten. Zij zagen de ongelukkige gijzelaars, ongeveer 80 in getal; ten einde hen te sparen, trokken ze achteruit.

Maar de Duitschers voelden zich nog niet genoeg beschut, drongen ook hier in de huizen en voegden bij de burgers van Nimy nog een aantal van Bergen zelf, en zoo hielden ze hun intrede in de hoofdstad van Henegouwen.

De vijanden bereikten de Groote Markt; een andere groep Duitschers kwam intusschen, door een verrader (zoon van een Belgischen vader en Duitsche moeder) geleid, langs de Porte du Parc, rue Lucevroy en de rue d'Enghien op het plein aan.

Burgemeester Lescarts zat reeds den ganschen dag op het stadhuis, met de schepenen Masson, Save, Maistreux en den sekretaris Avor.

Een officier, vergezeld van twaalf soldaten, drong het kabinet van den burgemeester binnen, hield een revolver in de hand en vroeg:

« Zijt gij de burgemeester? »

« Ja, mijnheer. Wat wilt ge van mij? »

« Onze troepen marcheeren naar Bergen en de kommandant vraagt naar u. »

« Ik volg u. »

De magistraat vertrok met den heer J. Vervoort, die als tolk voor hem zou optreden.

De kommandant verweet hem, dat er door burgers op zijn troepen was geschoten.

De burgemeester protesteerde, maar hij werd bij de gijzelaars voor de troepen gedreven.

't Was toen half-vier. En weer moest de stoet verder. 't Ging nu door de rue de la Chaussée en de Grand'Rue; ook hier haalden de overweldigers de burgers uit hun huizen, om hun schild steeds maar sterker te vormen. Zoo bereikte men de Grand Trou Oudart (nu place des Martyrs), waar de Duitschers eensklaps op de Engelschen botsten, welke aan de avenue de Bertaimont (thans avenue de France) verster-

kingen hadden aangelegd. Eensklaps kletterden de kogels tusschen de Duitschers. Deze schoten van achter de burgers terug. Het was een ontzettend oogenblik. De gijzelaars wierpen zich huilend ten gronde of vluchtten langs de muren heen. Ook de burgemeester liet zich vallen. Een officier, die hem bewaken moest, werd aan de hand gewond. De Duitschers schoten naar de vluchtende personen, en vier hunner werden aldus door de razende bende vermoord, insgelijks vier inwoners van het reeds zoo beproefde Nimy: Z. Cyprès, 50 jaar oud, kandidaat-notaris; A. Godin, 36 jaar oud, landbouwer; V. Gorez, 38 jaar oud, lood- en zinkbewerker, en L. Massart, 55 jaar oud, advocaat.

De 22-jarige Léonie Fust stierf op 1 November en de 61-jarige cere-leeraar E. Ducamp op 5 November, aan de hier opgedane wonden.

Van E. Deladrière werd de rechterhand weggeschoten. Nog vele andere personen waren door kogels gekwetst.

De woestelingen staken dan het huis van den heer C. Daille, op den hoek van de rue Lamir en de rue Bertaimont, in brand; weldra vlamden in de laatst genoemde straat nog vier woningen. Dan haalden de Duitschers een kanon bij en schoten van uit de rue des Blanc-Mouchons een granaat naar de Engelsche barrikade der avenue de Bertaimont. Het projektietel ontplofte niet, maar een tweede barstte met gevaarlijk geweld uiteen, doch de Engelschen waren reeds teruggetrokken, achter een verschan-sing op Trieu de Bertaimont.

De Duitschers bleven nu wel een uur lang weifelend staan, maar bombardeerden vervolgens ook de tweede barrikade en doodden door granaatscherven zes burgers van Bergen: Ed. Delaunois, 28 jaar oud, ajuteur, en zijn dochtertje Hortense, 4 jaar oud; E. Chevalier, 23 jaar oud; Oscar en André Allard, 24 en 16 jaar oud; J. Leroy, 21 jaar oud.

Andere burgers werden gekwetst; sommigen hunner bleven verminkt.

Tot nu toe hebben wij alleen den strijd gevolgd ten N.-O. en ten O. der stad. Ook ten W. woedde de strijd. Om 6 uur des morgens reeds verscheen een groep uhlanen aan het kanaal bij Pommereul. De Engelschen, o.a. de R. O. Scottish, hadden hier hun stellingen en deden de voorwacht afdeinen. De vijand kwam daarna met een grootere macht, maar vele uren lang hielden de dappere Schotten de dichte massa's tegen, en pas om half-vier trokken zij zich terug, in de richting van Elouges en Quévrain. Al de bruggen over de Haine en de vaart waren vernield. Natuurlijk moesten de vreedzame inwoners van Pommereul het weer ontgelden. Dezelfde tooneelen als elders vielen er voor: huizen in brand steken en schieten op de burgers. Zoo doodden zij 26 dorpelingen, waaronder de gezusters P. en A. Nicodème, 66 en 68 jaar oud. Deze ongelukkigen werden met de bajonet afgemaakt. Het vuur legde een dertigtal huizen op de place du Marché en bij de Pont du Thulin in asch. De burgemeester, de heer Battara, had heel wat brutaliteit te doorstaan.

Generaal Pétain.

De vijand was dus over de waterlinie, zoowel ten Oosten als ten Westen van Bergen; de gansche Engelsche linie was verplicht te wijken.

Hevige gevechten hadden nog plaats bij Saint-Ghislain, dat gebombardeerd werd. Toen tegen den avond de Duitschers ook uit Bergen den weg naar Valenciennes optrokken en Quaregnon namen, waar ze eveneens zware verliezen leden, zagen de Engelschen zich gedwongen achteruit te gaan.

De vijand stak de wijk Rivage in brand en vermoordde dien Zondag 27 burgers en 's anderendaags nog 37.

Dramatisch waren ook de gebeurtenissen bij Jemappes, waar de Royal Scot Fusiliers zich zoo hardnekkig weerden. De Engelschen hadden zich hier aan de linkerzijde van het kanaal in loopgraven en huizen verschanst en bestookten met geweren en mitrailleuzen de Duitsche pionniers, die hier een brug wilden bouwen. Naderden dezen met hun materiaal, dan werden hun rijen op vreeselijke wijze gedund. De overlevenden moesten voort en hun taak volbrengen. Velen stortten in de vaart en kleurden met hun bloed het water, waarin tal van lijken dreeven.

Achter de Duitschers brandde het gehucht Marais. Zeer waarschijnlijk heeft de vijand in dat vuur lijken verbrand, want later vond men in het puin uitrustingsstukken, als gordels, met het gekende « Gott mit uns » er op.

De artillerie steunde de genie en beschoot, van uit Baudour, Tertre en Ghlin, geweldig het dorp Jemappes. In den namiddag stond de kerktoeren in brand en stortte een gedeelte van het bedehuis in. Ook uit vele huizen sloegen de vlammen op.

Eindelijk was de brug voltooid; ze had honderden levens geëischt. De Engelschen moesten

wijken, en strijdend trokken ze achteruit.

De Duitschers grepen burgers en joegen dezen voor zich uit. Tegelijkertijd stichtten ze brand en vermoordden weerlooze mannen en vrouwen. Een kind van 13 jaar, Ida Bouilliez, werd voor haar huis door een gewerschot afgemaakt.

Na het vertrek der Duitschers zag men een schoen boven den grond uitsteken; men verwijderde de aarde en vond, vlak onder de opervlakte, vier verminkte burgerlijken, o.a. dat van den notariszoon, Maurice Delhaye.

Te Jemappes en omgeving waren 164 huizen verbrand.

Tragisch was ook hetgeen er in het zinneloozengesticht bij Bergen voorviel. Nabij dit gebouw hadden de Duitschers het zwaar te verduren. De Engelschen deden er velen in het zand bijten. Toen de vijand meester was van het terrein, bestormden ze het gesticht, roepend en tierend, dat de Engelschen er zich verschanst hadden, wat eenvoudig een leugen was. Zeshonderd zinneloozen vertoefden daar onder de bescherming der Roode Kruis-vlag. Maar wat kon zulks de huilende bende schelen, die de gebouwen in brand stak. 't Was een onbeschrijfelijk tooneel. In den gloed van het vuur zag men al die verbijsterden heen en weer loopen. Men slaagde er in velen op het naburige gemeentekerkhof samen te brengen. Anderen renden door de velden weg en zwierven den ganschen nacht rond.

De schade aan den Belgischen Staat toegebracht (gebouwen, ziekenzalen, apotheek, kapeel, gas, elektriciteit, enz.) bedroeg meer dan één millioen frank.

Van aan het zinneloozengesticht schoten de Duitschers dan brandbommen naar het kasteel van den heer Ch. Gendebien-Hardenpont, gelegen op den steenweg van Binche, en, dat van a de eerste oorlogsdagen als een ambulance ter beschikking van het Belgisch Roode Kruis was gesteld.

De Engelschen gebruikten het nu als veld hospitaal, waarvan majoor Long en kapitein D'Heber Percy de leiding hadden.

Mevrouw Gendebien, de eigenares van 't kasteel, toonde de grootste toewijding; met verpleegsters van Brussel verzorgde zij de gewonden. Eensklaps scheurden de eerste bommen de muren. Dadelijk sloegen de vlammen op. Men voerde haastig de gekwetsten naar het park of naar het naburig kasteel van den heer Hardenpont, maar het vuur breidde zich zoo snel uit, dat majoor J. S. Maidlow, van de 49^e batterij Royal Field Artillerie, die bewusteloos lag en dus zich zelf in 't geheel niet kon helpen, in den brand omkwam. Men had hem niet meer kunnen bereiken. De toestand was in eenige oogenblikken verschrikkelijk geworden.

Den volgenden dag vond men in het puin de verkoelde overblijfselen van den officier.

Een soldaat bezweek na aankomst in het tweede kasteel.

Het groot gebouw van den heer Gendebien werd dus vernield, en onder meer ging een gansche verzameling van kostbare en zeldzame

kuunstschaten verloren.

In de nabijheid van het kasteel brandde ook het gehucht Bascule, waar de Duitschers eveneens eenige burgers vermoordden.

Generaal French had van den Franschen opperbevelhebber Joffre bericht gekregen, dat een ontzaglijke Deutsche macht in aantocht was en de Franschen zich van de Samber terug trokken. French was op een tocht naar het Fransche front trouwens van dat wijken getuige geweest.

Hij moest dus die beweging volgen, en besloot de legers naar een nieuwe linie te laten marcheren. Dit geschiedde al strijdend, dagen lang, zooals we verder zullen zien.

Zoo werd er in ons land nog gevochten op de lijn Frameries, Paturages, Wasmes, Boussu. Om den terugtocht te beschermen, voerden de Engelschen zelfs een tegenaanval uit, in de richting van Binche.

Flénu was 's Zondags reeds beschoten geworden; de meeste inwoners waren toen gevlucht. Van half-drie tot 7 uur 's avonds boden de Engelschen weerstand. Toen verlieten ze het dorp.

Te Frameries ook regende het granaten, en een Deutsche vlieger beschoot er zelfs met een machinegeweer de soldaten, die, door burgers geholpen, op Mascout versterkingen aanlegden. Eveneens hier nam een deel der bevolking de vlucht. Tot den avond werd er bitter gestreden.

Den volgenden morgen (Maandag), om 5 uur, werden te Flénu en Frameries de vijandelikheden hernomen. Flénu lag dien nacht al vol Deutsche gewonden, maar nog altijd stroomden er toe, zoodat de vijand ook de kerk als lazaret inrichtte.

Weldra lagen hier 350 gekwetsten, en nog was er plaatsgebrek. De broederschool, de werkmanskring Sainte-Barbe, de pastorie en andere woningen, al deze lokalen en kamers moesten als ambulancier dienst doen. Zestienhonderd Duitschers werden dien 24ⁿ Augustus te Flénu verpleegd.

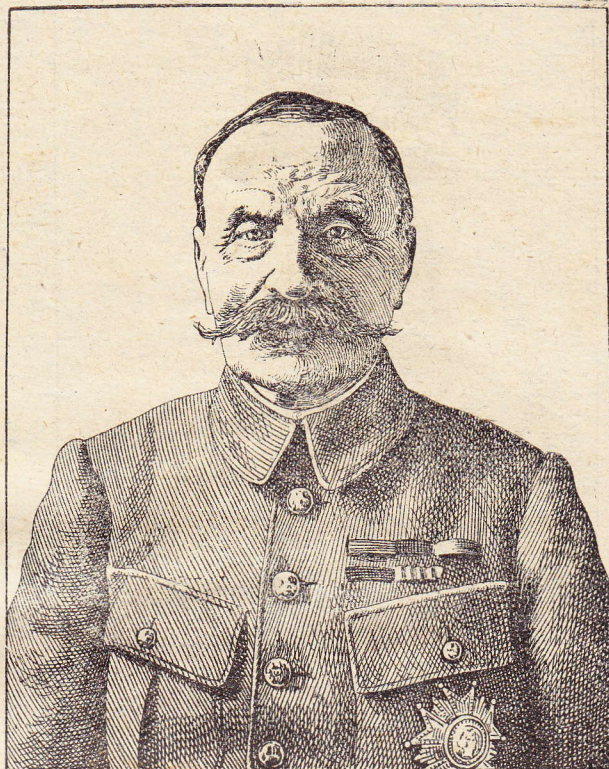
Na een worsteling van vijf uur, deinsden de Engelschen af. Flénu was eveneens het tooneel van allerlei geweld daden. Elf inwoners werden er gefusilleerd; twee mannen en twee vrouwen kwamen in de vlammen om.

Dank aan de bemiddeling van den heer Gravez, bestuurder der « Produits du Flénu », en pastoor De Harvengt, werden burgers in vrijheid gesteld, die ook al tot den kogel veroordeeld waren.

Woeste soldaten plunderden de huizen en staken er enkelen in brand.

Te Frameries ging het al even wreed toe. De Northumberland Fusiliers en de 1° Lincoln hielden het hier, van af vijf uur 's morgens tot den middag, tegen een overmacht vol. Men vocht met de bajonet, greep elkaar in de huizen aan, sloeg met geweerkolven en betwistte aldus elken voet grond. 's Middags waren de Duitschers meester van de plaats. Frameries had al veel van de beschieting geleden, maar de vijand achtte de schade blijkbaar nog niet groot genoeg, want vooral te Mascout, Garde en Picquery stak hij huizen in brand.

Vijf burgers werden vermoord, toen zij uit

Generaal Foch.

den kelder van een vlamme woneing wilden vluchten. Ook nog anderen lieten het leven.

Men vertelt, dat men in den zak van een Duitsch officier een geschreven bevel vond, om gansch Frameries te vuur en te zwaard te verwoesten.

De Engelschen waren eindelijk de Fransche grens over en, zooals wij hierna vertellen, strenden ze nog gedurende vele dagen, tot ze aan de Marne het getij keerden.

Bergen zelf had een vreeselijken nacht dooorleefd. De bewoners waren onder den indruk van de zoo plots gekomen bezetting en het drama in hun stad. Overal zagen ze den brandgloed: Nimy, Jemappes, Bascule, Marais. De vlammen laaiden in de gansche omgeving op. De straten zelf waren in 't duister, daar men de gashouders geledigd had.

Welk een plotselinge ommekeer!

Dien Zondag morgen waren er wel geruchten van aanstaande gevechten, maar de geloovigen gingen toch als gewoonlijk ter kerke, en tijdens de diensten hoorde men luider het geschut.

Tegen den middag zaten de café's aan de Markt proppensvol. Men besprak er optimistisch den toestand. Van het station vertrokken reizigerstreinen; met den middag reed de laatste heen — een voor Frameries —, en toen licencieerde de chef zijn personeel.

Vluchtelingen kwamen de stad binnen en deden verhalen, die men nog overdreven waande.

Maar om drie uur was de overweldiger daar, en we weten, hoe alle blijmoedigheid eensklaps viel.